

ספר חמישי

[לתיאור אחריתה של ירושלים ראה טאקיטוס להקדים סקירה על קדמוניות העם היהודי, מידותיו, מולדותיו ותיאור ארצו. לקורא היהודי עניין מיוחד בסקירה זו. יסויע בידו מאמרו המקיף של יוחנן לוי (דברי טאקיטוס על קדמוניות היהודים ומידותיהם) בספר 'עלמות נפשנים', עמ' 115-119. הוצאת מוסד ביאליק]. העומד על סיכון של הכעיות שבכתב-פלסטר זה ומנחח את דברי השטנה של טאקיטוס במסכת תפיסתו המדינית ויחסו להתנוגשות שבין אמונת רומא ובין אמונת ישראל.

[מוסד ביאליק]

א בראשיתה של אותה שנה גדל כוחו ושמועו של קיסר טיטוס, — אשר בחרו אביו להשלים את הכנעת יהודה² ואשר נודע להחילה כאיש-צבא בעוד שניהם אנשים הדיוטות³, — שכן החזרו פרובינקיות וצבאות זה בזה בתמיכתם בו. ולמען ייראה מורם ממעמדו היה אף הוא עצמו מציג לעיני הבריות את חנו ורירותו במלחמה. בנועם שיחתו עורר את הלכות לשרתו, ופעמים הרבה, בעת עמל ובעת מסע, היה מתערב בין פשוטי החילים בלא שיפגום בכבוד המצביא. שלוש לגיונות קידמו את פניו ביהודה: החמישי, העשירי והחמישה-עשרי, אלה חיליו הוותיקים של אספאטיאנוס. על אלה הוסיף את הלגיון השנים-עשר⁴ מסוריה וחילים מן הלגיון העשירים-ושניים והלגיון השלישי שהובאו מאלכסנדריה⁵. ניליו עליו עשרים קוהר-טות של בעלי-הכרית, שמונה גונדות פרשים וכן המלכים אגריפא וסוקומוס, חילות-

1. שנת 70.
2. זוכר קרב אספאטיאנוס את קץ מלחמת היהודים ולא נותר לו אלא מצור ירושלים (ספר שני, פרק ד).
3. טיטוס שירת כטריבון צבאי בגרמניה ובבריטניה, ושירת זה קדם לקוויטורה, הנמכה שבמש-רות מעמד הסינאטורים (ור' ספר רביעי, הערה 127).
4. 1 — V Macedonia; 2 — X Fretensis; 3 — XV Apollinaris.
5. Fulminata.
6. והם: 1 — III Cyrenaica; 2 — XXII Deiotariana.

אחרי המון עם זה ואספתו יחדיו. לאחר שגזעו הגולה במדבר, היו כולם בונים והמונים, והנה קם אחד מהם, והנה רחוקה רחוקה לכלתי צפית לעזרה מיד אלים או בני-אדם, שהרי אלה ואלה נטשים, אלא לבטוח בעצמם ולראות מנהיג משמים להם כראשון המטייעים בידם להוציאם מצרתם זו. הללו הסכימו עמו ובלא דעת דבר החלו עושים דרכם באקראי. אך דבר לא הציקם כמחזור במים; וכבר היו מוטלים על פני המישור כולו והם קרובים למות, והנה יצא עדר חמורירי-כר מנרעו אל סלע המוצל בחורש. משה הלך אחריו וכפי שישער על-פי האדמה המכוסה עשב גילה מקורות מים גדולים. כך היתה להם רווחה; אז הלכו ללא הפוגה מהלך שישיה ימים וכוהם השביעי תפסו ארץ, מננה גירשו את יושביה ובה יסדו עיר והקדישו מקדש.

למען קיים את כחו כאומה זו לדורות, המקין משה פלחנות חדשים הסותרים את פולחנותיהם של שאר בני-המוחה. כל הקדוש בקרבנו תהלין הוא בעינינו, ואלו הטמא בעינינו מותר בקרבם; כדברי²² הקדישו את צלמו של בעל-ההייה²³, אשר נחם והשיעם מנוריהם ומצמאם, ואיל טובחים הם כמו למען הלעב באמון²⁴. גם שור דרכם לנולד כיוון שהמצרים עובדים את אפסיד²⁵. בשר חזיר אין הם אוכלים לומר מפתם, שהרי נהגו בצרעת, הפקדת בעל-הזים זה. הצולות החכופים שהם צמים עד היום זהו ערות הם לרעב הממושך שבאם לפנים, וכסימן לחיפזון בו לקטו את התבואה עדיין נזקקים הם ללחם היהודי שאינו המצוי²⁶. מספרים כי פהרו ביום השביעי לשכות בו ממלאכה כיוון שפן השיעם קץ לעמלם²⁷. אחרי-כך נמשך לבם אחר העצלות וגם את השנה השביעית הפרישו לבטלה²⁸. אחריים ספורים, כי עשו זאת לכבוד של סאטורנוס²⁹, אם משום שאת עיקרי דתם קיבלו מן האידיאים אשר, כפי המסופר, גורשו יחד עם סאטורנוס ויסדו אומה זו, ואם משום שמשבעת המזלות, אשר על-פיהם נחקר גורל אדם, סאטורנוס הוא הגבוה במסילתו והגדול כפוחו. ומלכד זאת שבע הוא המספר, על-פי משלומים גרמי השמים את מסלוליהם ומעגליותיהם.

התהי דרך הכנסתם של פולחנות אלה אשר תהיה, נקדחתם צידוקים³⁰. כל שאר חוקרי תורה הרשעות והמאוסות בשחיתותן כותן; שהרי כל בן-צליעל, שקץ בדת אבותיו³¹, היה מביא אליהם מסים³² ותרומות. עושרם של היהודים גדל מפני דבר זה ומפני שעם אנשיהם שלהם מתהלכים הם כאמונת אומן וכלב נכון לרחמים, אך את כל

22. החומר.

23. בקודש הקודשים.

24. האל היה קדוש לאמת.

25. השור הקדוש שהמזרים עבדוהו.

26. מצה (Panis Iudicus).

27. הוציאה ממזרים לארץ ישראל.

28. שנת-השמיטה (האסורה בעבודת האדמה).

29. לפי שהיום השביעי הוא יום סאטורנוס.

30. קדמתם של חוקים ונהגים נחשבה תוכחה ליתרון ערכם.

31. מהכותן מלדיה).

32. במקור: tibus; ואין ספק שהוא מרמז למס השקל (שהיה מוטל על כל יהודי מלדיה).

עור של המלך אנטיוכוס⁷, פלגה חזקה של ערביים, שהיו עורבים את היהודים מפני רחשי-שנאה השכיחים בין שבנים ומלכדם רבים שזנעקו מרומא ומאשליה בשל תקוות איש ראש לקנות את לבו של הפרנקס שעדיין פנוי היה. עם צבאות אלה בא טיטוס לארץ הארוב במסע סדור, והוא מטייר כל מקום ונכון לאסוף קרב; אז נטה את המתנה לא הרחק מירושלים.

כ אך הוא לא ואומר אני לספר על אחרייתה של עיר נודעה זה, דומני שראוי להגיד את התחלתיה. אומרים כי היהודים הוגלו מן האי פרתים והתיישבו בקפריזא ארץ לוב⁸ בזמן בו גורש סאטורנוס והודח ממלכותו ביד יופיטי⁹. היאה לך לקחה משמים: תר מחולל בכרמים, הקרוי איזת, והאידיאים, שישבו סמוך לו, נחכנו יודיאים בשל הארכת שמש כדרך הפראפרסיים¹⁰. יש אומרים, כי בימי מלכותו¹¹ של איסי נבלט מותר עמה של מצרים כהנהגת הירוסולמוס והדהד¹² אל הארצות השכנות. רבים סבורים, שיצאצאי האיתופיים¹³ הם, אשר בימי המלך קפאוס¹⁴ אילצו הפחד והשנאה לשנות את מקום מושבם. יש מוסרים, כי פליטים מאשור¹⁵ היו, עם אשר מהסרון שדות חס חלק מצירי¹⁶ ואחרי-כן ישב בערים משלו וגם בארץ העברים וכתבלי-סוריה הסמוכה. לדעת אחרים ממוצא מפואר הם, שהרי הטולימיים, אומה שתחלתה נאמרת בשירי הומרוס¹⁷, יסדו ועל שמש שלהם קראה הירוסולומיה¹⁸.

ג דרכ הטופרים מסומים, כי שעה שפקד את מצרים נגע ממארי¹⁹, המשחית את נוף האדם, והמלך פוקפוקיר²⁰ דרש באל אמון²¹ ושאל ממנו מרפא, צוה לטהר את ממלכתו ולהחזיק לארצות אחרות גזע זה, כיוון ששנא הוא על האלים. אז חרו

7. לוב היא אפריקה.

8. הערות 170-172.

9. לפי האגדה היתה האל סאטורנוס (= קרנוס היווני) ממשלת העולם על-ידי יופיטר. והואיל וידעו הרומאים פה, כי היהודים שומרים את יום השבת המכונה בפתם יום סאטורנוס (Saturni Dies), חלו בהם את פולחן סאטורנוס, וכך כרכו את וירושם של היהודים מכרתיים בהדתו של סאטורנוס.

10. כלומי: Iudaei הם Iudaei.

11. לפי מסורת אחת בניו של האל המצרי טיפון.

12. Cephelus - אביה של אנדרומדה, שניצלה מיד מפליצת על-ידי התיבור הזאני פרוסוס (Perseus).

13. קורא ליהודים פליטי אשור (במקום פליטי ארץ כשדים). מפני שהכשדים נחשבו בזמנו לשכט של עם האשורים.

14. איליאדה, ספרו 1, 420, 184.

15. חלקת מצרים היא כנראה ארץ נגש.

16. חלקת מצרים הוא כנראה ארץ נגש.

17. איליאדה, ספרו 1, 184, 420.

18. מקום שבהם של הטולימיים לא היה ידוע. התיאורגאפים זיהו אותם עם כמה שבטים, שישבו בסביבה של ליקה שבאסיה הקטנה. יזוהים עם היהודים מביסם על הדמיון שבין שמם ובין השם היווני של ירושלים, (ראה מאמרו של לוי, ע' 120, הערת 10).

19. צריעת (י) להלן פרק ד).

20. מלך במאה השמינית לפני סה"נ.

21. אמון היה אל מצרי (שוחת עם זוס), והאורקולוס שלו עמד בנות מדבר המדברתק מהלך ימים אחדים מערבית למצרים.

מוצל עצים הוא ומכוסה שלג עולמים. הלכנו הווא גם הזן והמקר את נהר הירדן⁴³. והירדן זורם בלא מיטוט מימיו דרך שני אגמים⁴⁴ ונבלע בשלש⁴⁵. אגם זה עצום היקפו; מעין ים הוא, אך טעמו רע יותר וצחצחו מביאה נגע על יושבי המקום. מימיו לא ינועו ברח דוגה או עוף-מים לא ישכנו בו. גליו הרפים נושאים על פניהם כעל פני יבשה את כל המושלך אליהם; הידעים לשחות ושאינם יודעים לשחות כאחד מושטים על פניהם. בעונת-שנה קבועה מקיץ האגם מתוכו פופר⁴⁶ שאת דרכי איסופו הזרה הנסיון כשם שהזרה את שאר האומנויות. על-פי טבעו גורל כזה הוא המופר, הנקרק וצף על פני המים בהינחו עליו חומץ. העוסקים במלאכה זו תופסים את הכופר ביריחה ומעלים אותו על ספון האוניה. לאור-מכן הוא זורם אליה מאלי וטענה עד שחומכים אותו. זחמך זה אינו יכול להיעשות בנחשת או בכרזל; אין הכופר סולד אלא מפני הדם או מפני בנד המגורל בדמי נדה. כך מוסרים הסופרים הקדמונים. אך הידעים את המקום מספרים, כי גושי הכופר השטים נרחפים ונגררים ביריים אל החוף; לאחר ייבושם באר-האדמה וכוח השמש, מכניקים אותם בגרזנים וביחדות ככקע עץ או אבק⁴⁷.

ז לא הרחק משם משתרע מישור, אשר, כפי המסופר, היה לפני פורה ומושב ערים גדולות⁴⁸, אך היה לבער כמפת פרק; עדיין, אומרים, נוכרים שרידי הדבר והאדמה עצמה, שהרוכה למראה היא, חש כוחה לחה יכל. שהיה כל הצומח מאליו, או הנטוע ביד אדם, בין שעה שהנצו עליו או פרחו, בין לאחר שגמול ולבש את צורתו הרגילה, משחזר, נמך ונגרז כאבק. אשר לי, אמנם נכון אני לקבל כי ערים, אשר היו מהללות לפנים, נשרפו באש משמים; אך סבור אני, כי האדים העולים מן האגם מנעים את האדמה ומקלקלים את האוויר האופף אותה ועל-כן נרקבים התבואה ופירות הסתיו, שהרי האדמה והאוויר כאחד מזיקים הם. גם הנחר פלגים משתפן אל הים היהודי⁴⁹. כמוצאו נאסף חול, אשר לאחר שמערבים בו נהר הוא מותך ומהפך לזכוכית. החוף אינו גדול, אך הנטלים ממנו אינם יכולים למצוחו.

ח חלק גדול מהיהודיה רוצע כפרים⁴⁹, אך גם ערים בה. ירושלים היא כזרת האומה. שם עמל⁵⁰ מקדיש שעצום היה עושרו. ראשונה ניצבה העיר המקופת חומות, אחריה ארמון המלכות, ולסוף המקודש המוקף חומות פנימיית⁵¹. רק ליהודים ניתן לכבד עד

43. מקורוהיו של הירדן הם בחרמון שבמול-הלכנון (ולא בלבנון).
 44. ים החולה וים כנרת.
 45. ים המלח.
 46. חשוה יספוס, מלחמות היהודים, ספר רביעי, ח, ד.
 47. שעליה נמנו סדום ועמורה.
 48. Belus – נהר נעמן הנשפך לים התיכון ליד עכו.
 49. וביחוד הגליל; חשוה יספוס, מלחמות היהודים, ספר שלישי, ב, ג.
 50. טאקוטוס כתב את הדברים האלה אחר חורבן הבית.
 51. עיין במפת ירושלים בימי הבית השני.

האחרים שונאים הם שנאת אויבים. לא יאכלו עמם יהודיו ולא יישנו עמם יהודי; ואף-על-פי שאומה שטופה במאות הם, פרושים הם ממשבב נזכרות; כינם לבין עצמם הכול מותר. את המילה המקורו למען מהי להם סימן להבדילם מאחרים. הי- מקבלים עליהם את דרכיהם עושים אף הם כן, וראשית לקחם הוא הבזז לאלהם, הכחה בארץ מולדתם, והחלול בהוריהם, כבניהם ונאחיהם. ככל זאת נותנים היהודים את דעתם על פרייה ורבייה, שהרי הרג הכנים התיריים השא הוא בעיניהם³³; וכן חרשים הם כי נפשות הנפלים בקרב או המוצאים להורג³⁴ קיימות לצנת, ומכאן תשוקתם להגלית בנים וכיום למות. חמת לשרוף את הגוויות בחורים הם לקוברן כמנהג המצרים; כטיפול המצרים במתים טיפולם³⁵ וכאמנתם בדבר יורדי שחת אמונתם³⁶, אך הפוכה משל המצרים אמונתם בדבר שוכני-מרום. המצרים סוויים לכעל-חיים רכסם³⁷ ולכל-אי-צלמים³⁸. היהודים אינם משיגים אלא אל אחד וכוח מאמיניהם הם כי אותו יש עליון ונצחי אינו בחיקוי ולא בחלף. על-כן אין הם מעמידים כל פסלים בעריהם ולא כל שכן במקדשיהם. חנופה זו אין הם חולקים למלכיהם³⁹, כבוד זה אין הם חולקים לקיסרים. אך כיוון שכתהיה היו נותנים לשרי חלף חללים וחופים ולעטור ורי קיסוס, וכיוון שגפן זהב נמצאה במקדשם⁴⁰, דימו אחדים כי הללו עובדים את האב ליפ⁴¹, כובש המזרח⁴², אף-על-פי שמתהגהם אינם מתיישבים עם דעה זו; שהרי ליפרי המקין פולחן של תג ושפחה, ואילו דרכי היהודים הפלות ושפלות.

במרוחה גובלת ארצם בערב; בדרומה משתרעת מצרים, במערבה – פניקיה וחיה, ובצפונה צופה היא למרחק על סוריה. אנשיה בראי-גוף ועומדים ביגיעה. גשמים יורדים בהם לעתים רחוקות, אדמתה פורייה. יכולה דומה ליכולנו, ומלכד זה אפרסמון בהדקל. הדקל עץ רם-קלומה היא ונחמד למראה, האפרסמון אינו שלא שית. כשתפתענף מעצפני, פתיחתו בשכר-אפן או כחרס; אך אם בכרזל יינקב, מצטמקים עורקיו; ללשדו נקיקים הרופאים. הנישא בהרי הארץ הוא הלכנון, וראה זה פלא, בלהט החום הגדול

33. שלא כרומאום, שנהגו להמית עופר ברחם אמו או להפקיר בן שלא היה רצוי להם, חשוה יספוס, נדר אפיין, ספר שני, 202.
 34. על-די האויב.
 35. המצרים נהגו לחנוט את מתיהם, ולא כן היהודים.
 36. ראה יתמן ליי, קדמוניות היהודים ומיודיהם, עמ' 185, הערה 59.
 37. כגון חשור אפוס.
 38. כגון דמותו של האל אנטוס (Antus) שלגופו צורת אדם ולראשו צורת כלב.
 39. הכוונה למלכים מביח חשמונאי ומביח תורוס.
 40. גמן של זהב היחה תלויה בפחת החליל של בניין הורודוס, מעל הפרוכת הראשונה.
 41. הוא דיוניסוס, אל היין.
 42. האודה היוונית מספרת, כי דיוניסוס עבר במסעו את המזרח כולו ולימד את פראי העמים היושבים שם את נגינת הגפן, ייסד כ-70 ערים ונעבד על-ידיהן כאל.

יצא אחד, שמעון⁶⁶, וכל שיתמחו להוראות הקיסר, נטל לעצמו שם מלך. הלה הוציא לחורג על-ידי קווזנטיליוס וארוס, שמשל אז בסוריה⁶⁷, והאומה המודפרת חולקה לשלושה חלקים וניתנה בידי בני הורדוס⁶⁸. בימי טיבריוס היחה שלוחה. אחרי-כן, משנצטוו היהודים על-ידי גאיוס קיסר להעמיד את צלמו בבית-מקדשם, בחרו לתפוס בנישקם, אך מות הקיסר שם קץ להתקוממות. משמתו המלכים, או נהמעת ערכם, עשה קלאודיוס את יהודה פרובינקיה והפקיחה ביד פרישים רומאים, או עבדים משוחורריים⁶⁹. אחד מהם, אנטוניוס פליקסי⁷⁰, התמכר לכל אכזריות ולכל תאוות ונוקל לכות מלכים ברות עבדים; את דרוסיליה, נכדת קלאופאטרה ואנטוניוס⁷¹, נשא לאשה וכך היה הוא בעל נכדתו של אנטוניוס, כשם שהיה קלאודיוס נכדו של אנטוניוס⁷².

ככל זאת האריכו היהודים רוח עד שנעשה גסיס פלוורוס פרוקוראטור, וכימי ממשלו פרצה המלחמה⁷³. וכשבקש קסטיוס גאליס מושל סוריה לדכאה, נאלץ לאסור קרובת מקרבות שונים, ולרוב היחה ידו על התחזונה. לאחר שמת, בין כדרכו בין מצער, נשלח אספאטאנוס על-ידי נירון, וכדי מולו הטוב, שמו הטוב ועוזרו המצילים הפס עם צבאו המנצח כשתי עונות של קריץ⁷⁴ את כל ארץ המישור ואת כל הערים מלבד ירושלים. בשנה שלאחר-מכן ישנו הלבבות למלחמות-האזרחים, ובאשר ליהודים — חלפה השנה כאפס מעשה. משהושפן השלום ברחבי אשליה שכו ונתנו את דעתם על עסקי חוץ. המתנו גברה על כי היהודים לבדם לא נבנעו; בו זמון דומה היה, שמפני ההצלחות והפצעים הכבולים בפריזיקפאט חדש, טוב שיישאר טיטוס עם הצבא. יא

66. עבדו המשחרר של הורדוס.
 67. מושל סוריה משנת 6 לפני סה"ג. והוא האישי שנוכר בספר הרביעי בפרק יז (ובהערה 69).
 68. ארכיליאוס קובל את יהודה, שומרון ואידומיאה וניתן לו תואר של 'אחנארכוס' (עזר, גזר) וסוסיהא נקדעו מעל יהודה וסופחו לפרובינקיה סוריה); הורדוס אנטיפאט נעשה 'שטר-ארכוס' וקובל את המלך ואת החלק הדרומי של עבר הירדן (Berea); ופליפוס. שאף הוא נעשה שטר-ארכוס. קובל את הכשן, טרבחן וחורן. בשנת 6 העבר אבגוסטוס את ארכיליאוס משלטון וספה את שומרון, יהודה ואידומיאה לפרובינקיה סוריה ונשיח (פרוקוראטור) רומא נתמח על-ידו.
 69. קלאודיוס קיסר נתן את כתר מלכות יהודה לאגוריפא (הראשון). אשר מלך משנת 41 עד שנת 44. אחר מותו (בשנת 44) חזר קלאודיוס ועשה את הארץ כפופה לשליטן הפרוקוראטור (משחיה).
 70. עבד משחרר ואחייניו של פאלאט (אף הוא עבד משחרר). מכיור הכספים של קלאודיוס. פליקס (Felix) תמנה למשוח בשנת 52 בקירוב.
 71. הוא מארקוס אנטוניוס הטרוימווייר.
 72. קלאודיוס קיסר היה בנה של אנטוניה (הצעירה) בת אנטוניוס.
 73. Gessius Florus אחרון המנשיחים (64 – 66); המלחמה פרצה בשנת 66.
 74. של תשנים 67 – 68. לציל פרק ראשון.

[205]

שערי, ועל הכול, זולת הכהנים, נאסר לעבור את הסף. כל עוד היה המורח בידי אשר, מדי ופרס, היו היהודים הכויים שבפנייהם⁷⁵; כאשר גברה יד המאקדונים⁷⁶, השתלה המלך אנטיוכוס לבטל את אמנתם התפלה ולהקנותם את דרכי היוונים⁷⁷. אך המלחמה בפרתים מנעתו משפר אומה מאוסה זו, שהרי באותו זמן פשע ארסאקס⁷⁸. עתה, שהיו המאקדונים⁷⁹ חסרי-אונים, הפרתים טרם עלו לגדולה והרומאים מרוחקים, שמו היהודים מלכים על עצמם⁸⁰. הללו הודחו בידי הממון ההפספן, ומששבו ונטלו ברכת הנשק שלטון לידם, הצוו להגלות אזרחים, להרוס ערים, לרצוח אזרחים, נשים והורים ולעשות שאר מעשים המקובלים על מלכים⁸¹, אך באמנתה התפלה של האומה תמכו כיוון שנטלו לעצמם כחרי-כהונה לחיזוק שלטונם.

75. גַּיְאִיִּס פּוֹמְפּוּיִס היה ראשון הרומאים שהכניע את היהודים ועל-פי משפט המנצח נכנס אל בית-המקדש⁸²; ומני אז נודע ברבים כי אין שם כל צלמי אלים וכי המקדש ריק ואינו צופן כל סוד. חומות ירושלים נהרסו, והיכל נשאר עומד על חלו. אחרי-כן, שעה שנפלו הפרובינקיות הללו בידי מארקוס אנטוניוס⁸³ בזמן מלחמת-האזרחים בקרבנו, הפס פאקוריוס⁸⁴ מלך הפרתים את יהודה⁸⁵, אך נהרג בידי פופליוס ג'טוריוס והפרתים נהרפו אל מעבר לפרת. אז הכריע גאיוס טיטוס את היהודים. אנטוניוס נתן את הממלכה בידי הורדוס⁸⁶, ראבגוסטוס המנצח הגדולה⁸⁷. לאחר מותו של הורדוס⁸⁸ אין אמת בדבריו הפסיקיים של טאקיטוס, ולראיה דיינו לזכור את מלכות דוד ושלמה.
 83. בזמן של אלכסנדר הגדול ובני סלווקוס.
 84. מתכוון לאנטיוכוס הרביעי אפיפאנס, מלך סוריה (175 – 169 לפני סה"ג) ולמלחמת החשמונאים.
 85. ארטאקס קרע את פרתיה ממלכת סאלוקוס והעמידה ברישות עצמה. הדבר אירע בזמן שלטונו של אנטיוכוס השני (262 – 247 לפני סה"ג). ולא כדברי טאקיטוס בימיו של אנטיוכוס אפיפאנס.
 86. מלכי בית סלווקוס.
 87. אריסטובולוס בנו הבכור של יחזן הורקנוס היה הראשון, שהכתיח עצמו למלך.
 88. מתכוון כנראה למלחמת ינאי בפרתים ולמחלוקת שבבית החשמונאים אחר מותה של המלכה אלכסנדרה. בשנת 63.
 89. לא פאקוריוס. כי אם אביו אוריוס מלך אותה שעה על פרתיה.
 90. כשפשל פאקוריוס (בשנת 40 לפני סה"ג) לסוריה הציע לו אנטיוכוס בן אריסטובולוס לעלות על יהודה ולהמליכו על הארץ. פאקוריוס עשה כן.
 91. הפרתים מכה ונצחה, ופאקוריוס עצמו נפל במלחמה. אחר מפלת הפרתים הטיל אנטוניוס על גאיוס טיטוס (Sossius) מושל סוריה לכבוש את ירושלים מידי אנטיונוס ולהשיב על כס המלוכה את הורדוס, אשר קיבל קודם לכן את כתר מלכות יהודה מידי רומי. טיטוס כשב את ירושלים (ירלי של שנת 37 לפני סה"ג) ואנטיונוס נשבה והוציא להורג. עם מותו פסקה מלכות בית חשמונאי ואת מקומה ירשה מלכות בית הורדוס.
 92. אחר כיבוש מצרים (בשנת 30 לפני סה"ג). הרחיב ארטארוואוס (קיסר אבגוסטוס לאחר מכן) את גבולות ארצו של הורדוס. הוא החזיר לו את בקעת יריחו ואת עזה, שלקח ממנו אנטוניוס ונתן לקלאופאטרה, ומלכר זה קיבל הורדוס (לפי יוספוס) את הערים אמילדן, יפו, מנדל שרשון (קיסריה לאחר מכן), את שומרון ואת הערים גזרא וסוסיה שבגבע הירדן.
 93. בשנת 4 לפני סה"ג.

[204]

של החזמות החזיק שמעון⁸⁴, בעיר החיכונה⁸⁵ – יחזק⁸⁶ (המכונה גם ברג-גורא⁸⁷), ובמקדש – אלעזר⁸⁸. כוחם של יחזקן ושמעון היה במספר אנשיהם ובנשקם, כוחו של אלעזר⁸⁹ – במקומו. בינם לבין עצמם נזקקו הללו למעשי מלחמה, מעל והצחה, ותבואה לרוב העליתה באש. אחרי-כך חפס יחזקן את המקדש לאחר שבהואה של תבאת קרבן שלח אנשים לרצוח את אלעזר ופלגמו⁹⁰. כך נתפלגה העיר לשתי סיעות עד שבקרוב הרומאים השכינה מלחמת חרמים אחרונה בקרבם.

י אותות באוי⁹¹, אשר כפרתם בקרבנות או בנדריים עבירה היא בעיני אומה זו, הנוטה לאמונה תפלה אך מואסת בפולחנות⁹². בשמים נראו חיילות מתנגשים וכל-ידין מתנוצצים באדמומתם, ואש פתע מן העננים האורה את המקדש. פתאום נפתחו שערי ההיכל ובת-קול נשמעה: 'האלים פורשים', בו בזמן קמה תנועת יוצאים אדירה. מעטים מביין היהודים דרשו את כל אלה לפחד. בלב רובם הייתה נטושה הרעה, כי ככתובים המקדמים של כותניהם מצויה נבואה האומרת, כי זה הזמן בו עתיד המזרח להאדיר כוחו ועתידים יוצאים מהיהודה למשול בעולמו⁹³. דברי-נבואה סתומים אלה נאמרו על אספסאפיא ועל טיטוס⁹⁴, אך, כדרך האדם במאווינו, פירשם המון העם על עצמו, ואף הפררענויות שפקדונו לא היטו את לבו אל האמת. מקובלים אנו כי מספר הנצורים מכל הגלילים, זכר ונקבה, הגיע לשיש מאות אלף. נשק היה ביד כל היסורים לחזוקו בו, והקופצים עליו רכבו מכפי השיעור. נשים וגברים כאחד קשי-עורף היו, ואילו אולצו לשנות את מקום מושבם, גודל היה פחדם מן החיים מפחדם מן המוות. כנגד עיר זו ואמה זו יצא טיטוס; וכיוון שטבע המקום מוצע מהזקק לדרכי השתערוות ופתע, נמר אמור להילחם בה כסוללת ובסכות. אז חלק ללגינות את הפקדיהם ושבת ממלחמה עד שיוחמקו כל ההתכונות לכיבוש ערים אשר מצאו ראשונים, או חידשה חכמה אחרונים.

י וכינתיים⁹⁵ קומם קרויילים את צבאו בנרמיה לאור תכוסתו בקרב הטרוריים

84. שמעון ברג-גורא.
85. תר-הבית (מחזן לבית המקדש) ומגדל אנטוניה.

86. יחזקן מושג חלב.

87. הערת טעת של טאקטוס: אבל יש מהעירייה המקופים הצרה זו בסגוריה מרובעים, לפיהם ראוים בה תוספת מאוחרת שכתב-ל' בתה"י, ובאה להעיר על שמעון. אך נשתרבה לאחר מכן בנזק הספר שלא במקומה.

88. אלעזר בן שמעון.

89. שהוא המקום הגבוה ביותר בעיר.

90. בחת הפסח של שנת 70 (הוא חג הפסח האחרון, שבו היה בית המקדש קיים) פתח אלעזר את בית המקדש לעם. יחזקן ניצל את שעת הכושר ואנשיו נזחקו בין הבאים לזכות והשתלטו על בית המקדש ואז באו השלטים בין יחזקן לאלעזר. (מדברי של טאקטוס אין להסיק, שאמנם נרצח אלעזר).

91. השוה יוספוס, מלחמות היהודים, ספר שישי, פרק ה, ג.

92. השוה יוקראיט, כו: ירמיהו י, ב.

93. ר' למשל דניאל ב, מד.

94. ראה טווסטויוס, אספסאפיא האלוהי, פרק ד.

95. טאקטוס חזר עתה לסיפור על מרד הבאטיאויים שנפסק בספר רביעי, פרק עט.

את הלגינות הנכונים למלחמה. היהודים ערכו את מערכותיהם כסמך למגלות החזמות, כאומרים להצו להרחיק אם תאיר להם התצלחה פניה ולזמן לעצמם מקום מנוסה אם ייהרפו. הפשישים אשר שולחו בהם יחד עם קהילות קלות נלחמו עמהם בלא הכרעה. אחרי-כך נסוגו האויבים וכימים הסמוכים אסרו קרבות רבים לפני השערים עד שסתמה אבידותיהם התכופות נזחקו לתוך החזמות. אז התקינו עצמם הרומאים להתקפה; שהרי ההמתנה לרעב בקרב האויבים לא הייתה יאה להם, והחלו קוראים לסכנות, קצתם מאומץ-לב, רבים מעוות-נפש ומשתוקק-השלל. טיטוס עצמו שיווה לנגד עיניו את רומא על עישרה ותענוגותיה, ודמה היה כי כל אלה יאחרו לבוא אם לא תישל ירושלים מיד. אך העיר הירשבה בהר חזקה גם במפעלי מלאכה עצומים, שהיה בהם כדי לכצר אף מקום מישור. שהרי על שתי הגבעות הגבוהות עד למאוד סוגרות חזמות, אשר בתכמה נבנו להימן יוצאות ונכנסות למען חשוף לפגיעות את אפיו התקופים. בקצה הסלעים צוקים תלולים, ובכל מקום בו טייע החר למלאכה נישאו מגדלים שגובהם שישים רגל⁷, וכשיפולים הגיע גובהם למאה ועשרים רגל; נפלאים למראה היו, ובעיני הצופים בהם מרחוק היו כשוויים בגובהם. לפני מן החזמות היו אחרת, שהקיפו את הארמון⁷, ועל ראש-גבעה הגלוי לעין עמד מגדל אנטוניה, שפונה בשם זה על-ידי חוררוס לכבודו של מארקוס אנטוניוס⁸.

י חמקדש היה כעין מצודה חזמות לו לעצמו, שמצויותו היו מן האחרית בחכמה המלאכה ועמלמ⁹. אפילו הסטיוס שסביב למקדש היו חומת-מגן משולה. מעידיים לא-אכזב⁸⁰ ומחולת הרים היו שם וגם בריכות ובזרות לשמירת מי-הגשם. מכוני העיר חזו מראש את המלחמות הרבות להן יהיו היהודים צפויים בשל אורחותיהם הנבילות מאורחות אחרים, ועל-כן תקינו את כל הנדרש לעמידה במצור עד כמה שיאיר. לאור כיבוש עירם על-ידי פולמפיוס⁸¹ הרום הפחד והניסיון דברים רבים. מלבד זאת, בשל רדיפת הכבש שהייתה רוחת בזמנו של קלאבדיוס, קנו את הזכות להקים ביצורים וכנו כעת שלום חזמות כמו למלחמה⁸². מספר אנשי העיר גדל פשל ערב-רב שנהר אליה ופשל הרס האחרות⁸³. שכן עזי הסטרוים נסו שמה, ועל-כן גברה בה המדרות. שלשה מצביאים, ובהם צבאות היו בעיר. בתחלקן החיצוני והגדול

76. רגל (pes) היא כ-30 ס"מ; על תיאורם ומספרם של המגדלים שבשילוש חזמותיה של העיר ר' יוספוס, מלחמות. ספר ה, פרק ד, ג.

77. ששל הר ציין. צפונית מערכת לבית המקדש.

78. ר' אבריה שליט. הורדוס המלך (ירושלים, מוסד ביאליק, תש"ד), עמ' 194 – 207.

79. מעין השילוח.

80. העיר נכבשה שנית על-ידי סטיוס.

81. המלך אנרייב הראשון, ידידו של קלאבדיוס, החל לכצר את בית-זוה שבצפונה של העיר.

82. על-ידי אספסאפיא וטיטוס.

83. על-ידי אספסאפיא וטיטוס.